

BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 A BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 TOCCZYNA BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 NA BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 STOCZYNA BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 ZNA BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 OSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 ZYNA BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 AŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 CZYNA BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 IAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 CCZYNA BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 OCCZYNA BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 AŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 TOCCZYNA BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 NA BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI
 STOCZYNA BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI BIAŁOSTOCKI

4/24
 1991

BIAŁOSTOCKI

4(24)/91

D- [c2]65 / 02.12.10.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

JÓZEF MAROSZEK, Znaczenie i funkcje Tykocina
w XVII-XVIII w. Magnacka historia miasta ..... s. 1

JANUSZ SMYKOWSKI,
Ochrona Puszczy Bielskiej w XVI-XVIII w. .... s. 6

JAN NIECIECKI,
Pomnik na serca matki i syna ..... s. 8

ADAM DOBRONSKI, Pogrom białostocki 1906 r.
w świetle prasy polskiej ..... s. 13

HENRYK MAJECKI, Początki działalności
Chrześcijańskiej Demokracji
na Białostoczczyźnie ..... s. 16

ZOFIA TOMCZONEK,
Ks. Stanisław Hałko (1884-1943) ..... s. 19

WITOLD KARPYZA, Łysków ..... s. 21

RYTA DZIEMIANOWICZ,
RENATA PRZYGODZKA,
Wieś białostocka w latach 1939-1941 ..... s. 27

KAZIMIERZ URBAN, Z dziejów Kościoła
Prawosławnego na Białostoczczyźnie 1944-1956.
Wybrane problemy życia kościelnego i polityki
wyznaniowej państwa ..... s. 29

MICHAŁ KONDRATIUK, O nazwach mieszkańców
od nazw miejscowości w gwarach
Białostoczczyzny ..... s. 33

BERNADETTA M. PUCHALSKA,
Dramat szekspirowski w teatrze im. A. Węgierki
w Białymstoku ..... s. 37

VARIA

JÓZEF MAROSZEK, W sprawie lokalizacji
mennicy tykocińskiej ..... s. 40

JAN BISPING, Massalany ..... s. 42

RECENZJE ..... s. 43

09932

Varia

Józef Mąroszek

W sprawie lokalizacji mennicy tykocińskiej

Krzysztof Filipow kilkakrotnie podejmował w publikacjach temat mennicy tykocińskiej, ostatnio m.in. na łamach „Białostoczczyzny” nr 2/22 z 1991 r. Interesowały go problemy związane z czasem działalności tego zakładu, a także kwestia usytuowania obiektu w mieście Tykocinie. Nie sposób zgodzić się z koncepcją autora, że mennica ustawiona była w pierzei rynkowej, której parcele graniczyły z brzegiem narwianym. Osąd ten pozostaje w sprzeczności z przytaczanymi zresztą przez autora źródłami.

Jednym z głównych przekazów źródłowych dotyczących zakładu mincerskiego (prócz zachowanych numizmatów, jest dokument z 1564 r. K. Filipow powołuje się na informację A. Jabłonowskiego, który w 1908 r. w swym „Podlasiu” zamieścił wiadomość zaczerpniętą z „Kapiciana” o wykupie domu przy rynku w Tykocinie na potrzeby mennicy. Szkoda, że autor nie sięgał raz jeszcze do samego źródła (AGAD, Kapiciana 10, s. 212-214), gdzie można dowiedzieć się pewnych szczegółów tego przedsięwzięcia, istotnych dla sprawy lokalizacji. Otóż król Zygmunt August w Knyszynie 18 maja 1564 r. wystawił dokument nadający Florianowi Łobeskiemu podstarościemu tykocińskiemu 2 włóki ziemi w mieście Tykocin i 6 włók w siele Siekierkach (razem z poddanymi), do posiadania prawem dziedzicznym, jako ekwiwalent za zabrany

jego dom z placem, ze sklepami i piwnicami murowanymi oraz zabudowaniem dla „robienie minci” („dom jeho kotory on miał w mieście naszym tykotynskom z placem, z sklepy i piwnicami murowanemi, z budowaniem i zo wsziem”). Szczegóły te mogą mieć pewne znaczenie, gdyby podjęto poszukiwania archeologiczne, a te wyjaśniłyby niejedną zagadkę mennicy. Resztki murowanych przecież „sklepów” i piwnic pewnie do dziś kryją tereny przyrynkowe.

Nie można zgodzić się z K. Filipowem w interpretacji słów inwentarza starostwa tykocińskiego z 15 października 1571 r. „Rejestr” ten precyzyjnie opisuje wszystkie place sadzibne, ogrody i grunty miejskie, wskazując ich usytuowanie w mieście. Jest to pewnie zmieniona wersja nie zachowanego do dziś „Rejestru pomiaru włócznej starostwa tykocińskiego 1559 r.” (ten spłonął w 1944 r. w Bibliotece Narodowej w Warszawie), stąd jego dokładność. Otóż inwentarz z 1571 r. wymienia: „Połać pierwsza w rynku, która leży czołem na zachód słońca” (w niej 4 place i tyleż ogrodów), „Połać druga rynkowa, która leży czołem na północy, tyłem ku ogrodom” (14 placów i tyleż ogrodów, między którymi i dom menniczny), „Trzecia połać w rynku na wschód słońca” (po 2 place i ogrody), „Czwarta połać w rynku czołem

na południe, tyłem ku Narwi” (14 placów bez ogrodów). Szczególnie opis ostatniej pierzei jest jasny, gdy opisywano siedziby graniczące z Narwią, w związku ze szczupłością miejsca i funkcjami portowymi nie posiadającymi ogrodów. Mennica bez wątplenia usytuowana była w przeciwległej do nadrzecznej pierzei rynkowej, a nie jak uważa K. Filipow, że „budynek mennicy stał na niskiej skarpie nadnarwiańskiej”. Pierzeję, gdzie zlokalizowana była mennica opisywać rozpoczęto od posesji Jana namietnika królewskiego, a dalej pisze się o tym, że „Ulica Czychrowska idąc z rynku do Sannik po prawej ręce, a poczyna się od uliczki podle namietnika”. Ta właśnie „uliczka podle namietnika” — to dzisiejsza Jordyka (własność namietnika wolna w 1571 r. od podatków, co dało początek nazwie „Jurydyka”, dziś w nieco zmienionej formie). Uchwycenie początku opisu pierzei rynkowej pozwala na precyzyjne wskazanie miejsca lokalizacji domu mincerskiego.

W Gabinetzie Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego zachował się plan rynku tykocińskiego z otaczającymi zabudowaniami z ok. 1769 r. rysowany przez Kazimierza Nowickiego, kadeta Szkoły Rycerskiej. W. Trzebiński przed laty zwracał uwagę na fakt, że większość budynków przyrynkowych ukazanych na planie została wzniesiona na nowo za czasów J. Kl. Branickiego,

w tym samym mniej więcej okresie co zespół kościelno-misjonarski (1742-1771). W interesującej nas pierzei południowej, na rogu dzisiejszej ul. Jordyka, w miejscu domu namietnika królewskiego (istniejącego tu w 1571 r.) stała austeria dworska „na dwóch placach zbudowana” (na planie Nowickiego nr 7). Obok niej (nr 5) kordegarda skarbowa, „na placu Wincentego Choduńskiego”, która do czasu zniszczenia zamku znajdowała się na jego terenie. Z kordegardą sąsiadowały dwa domy mieszczańskie (nr nr 15 i 16), zbudowane zapewne w 1759 r., dom nr 15 Stanisława Kalinowskiego na „placu kupnym od Marianny po niedy Marcynie Malinowskim”, a dom nr 16 na „dwóch placach”. Obserwując zachodnią część „pierzei południowej wg stanu uwidocznionego na planie Nowickiego — W. Trzebiński doszedł do wniosku że — składała się z budynków starych pochodzących z okresu przed przebudową rynku”. Za takim wnioskiem przemawiały fakty: stosunkowo małe wymiary budynku nr 18, o którym inwentarz 1771 r. pisze, że było to domostwo sukcesorów Wojciecha Pruszyńskiego (nie podając ile placów zajmowało), szczytowe ustawienie domów nr nr 21 i 14, co najważniejsze zaś — usytuowanie budynków nr nr 21, 9, 24 nie zharmonizowane z linią zabudowy pozostałego odcinka pierzei. W inwentarzu z 1771 r. wyliczano: „pół placu skarbowe, nie zabudowane, od Żyda Osowickiego nabyte, domostwo od tegoż Osowickiego z karczmą, na półtora placach nabyte ze skarbu” (nr 21), dalej „domostwo skarbowe nowo w trianguł wybudowane... na 2 placach stojące” (nr 9), i „Leyba Choroszuca ma swój własny plac, na którym stoi domostwo”. W sumie w 1771 r. umiemy doliczyć się 11 placów, dwunasty, o którym nie wzmiankuje inwentarz z 1771 r. to plac i dom Sławatyckiego (opisywany jeszcze w 1770 r.), na planie Nowickiego nie uwidoczniiony, choć ze względu na starość razem z domem nr 9 (więzienie miejskie murowane) przeznaczone były do rozbiórki, a na ich miejscu miał stać budynek apteki. Zburzenie domu Sławatyckiego miało też na celu przebiecie ul. Bernar-

dyńskiej, której wylot daje się zlokalizować w bezpośrednim sąsiedztwie budynku nr 21 (wg numeracji Nowickiego), po stronie zachodniej domu. Właśnie w miejscu domu Osowickiego można dopatrywać się miejsca lokalizacji mennicy królewskiej.

Domostwo Osowickiego „z karczmą”, na planie Nowickiego zaznaczone pod nr 21, ustawione było szczytem do placu rynkowego, choć wyraźnie wyłamywało się z linii zabudowy pierzei południowej, co musiało być spowodowane jego dawnością. Niemożliwość regulacji parceli sprawiało jeszcze jedno, bowiem inwentarz z 1771 r. pisał: „p o d t y m b u d y n k i e m s k l e p ó w d w a m u r o w a n y c h”. Przy żadnym innym budynku w tej pierzei nie odnotowano istnienia murowanych piwnic. Można domniemywać, że podpiwniczenie to pochodzi jeszcze z XVI wieku i pierwotnie służyło mennicy, o czym wspominał akt z 1564 r. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, że mennica usytuowana — była w Tykocinie przy południowej pierzei rynkowej, u wylotu ulicy Bernardyńskiej (przeprutej przez układ urbanistyczny w 1770 r.). Istniejący w 1771 r. w jej miejscu dom z karczmą na podpiwniczeniach elewacją zachodnią graniczył z ul. Bernardyńską. Dziś jest to posesja Pl. Czarnieckiego 3. Należy postulować przeprowadzenie w przyszłości badań archeologicznych, a wykopy powinny wykazać poza granice parceli w kierunku północnym i wkraczać na teren rynku, bo takie usytuowanie budynku wyraźnie sugeruje plan Nowickiego z ok. 1769 r.

Warto zwrócić przy tej okazji uwagę na jeszcze inne aspekty problemu mennicy tykocińskiej. Tajemnica lokalizacji zakładu mincerskiego w Tykocinie wynika też z nagromadzenia w tamtejszej twierdzy skarbu monarszego i zapasu kruszcu. Motorem jednak przedsięwzięcia była potrzeba emisji bardzo liczej monety, co dawało władcy krociowe dochody. Dokonanie tego w dobrach własnych stwarzało możliwości niekontrolowanej produkcji pieniężnej. Zastrzeżenie musi wzbudzać przy-

jętowany powszechnie w literaturze numizmatycznej sąd, że mennica była czynna jedynie w 1566 r., co stwierdzono na podstawie monet z herbem Jastrzębiec (herb Stanisława Myszkowskiego z Mirowa wojewody krakowskiego, zarządcy mennicy). Pisano już wyżej, a zwraca na to uwagę i K. Filipow, że początki mennicy sięgają 1564 r. Domniemywać jak sądzę należy, że grosze i półgrosze tykocińskie produkowano aż do śmierci króla w 1572 r. Trudno oprzeć się wrażeniu, że król, który miał tak wielkie potrzeby finansowe, głównie wojenne, przestał psuć monetę i tylko sporadycznie w 1566 r. otworzył mennicę emitującą mniej wartościowy pieniądz. Liczmany z herbem Jastrzębiec numizmatycy zwykli łączyć z mennicą wileńską, a miały one datę „1567 r.”, wobec czego uważa się, że oficyna mincerska przestała wówczas istnieć w grodzie nad Narwią. Królewski uniwersał z 27.III.1572 r. nakazywał jeszcze: „grosze w Tykocinie na kształt polskich groszy wykowane rozkazujemy też aby tak w Polsce jako w Litwie wedle ceny groszy polskich być brane”. Na tymże sejmie król planował nowe zasady monetarne, zrównujące monety polskie i litewskie, wprowadzając jednakową monetę dla całej Rzeczypospolitej i nową emisję. Skarbiec monarszy, skąd brano kruszce do produkcji pieniędzy, znajdował się w twierdzy tykocińskiej aż do śmierci Zygmunta Augusta. Czas funkcjonowania mennicy w Tykocinie należałoby wydłużyć na okres 1564-1572.

— K. Filipow, Mennica tykocińska. Problemy lokalizacji, dzierżawy i produkcji mennicy, „Białostoczczyzna” 2/22, 1991, s. 1)4.

— Tenże, Lokalizacja mennicy w Tykocinie, „Białostocki Numizmatyk”, Białystok 1983, s. 9-11.

— AGAD, Kapiciana 10, s. 212-214.

— AGAD, ASK LVI, T. 4, k. 7-9 (inwentarz Tykocina z 1571 r.)

— AGAD, Arch. Roskie, sygn. dawna 82 (inwentarz Tykocina 1771 r.) k. 286v-291v.

— Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Gabinet Rycin, Zb. król. 188 nr 56 (plan K. Nowickiego z ok. 1769 r.)

— W. Trzebiński, Ze studiów nad historią budowy miast prywatnych w Polsce wieku Oświecenia, „Studia z historii budowy miast”, Warszawa, b.d., s. 92-100.

— Muzeum Narodowe w Krakowie, Bibl. Czart. rkps TN 80, s. 10.